

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора філософських наук, доцента
Стовпця Олександра Васильовича
на дисертацію Ткаченко Катерини Олександрівни
«Філософські засади адвокатської етики в соціокультурному контексті»,
подану на здобуття наукового ступеню кандидата філософських наук
за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії**

Феномен адвокатської етики займає особливе місце в правовій культурі, впливає на правосвідомість, на саму якість розвитку правової сфери життя сучасного соціуму. Опонент може впевнено констатувати, що дисертаційне дослідження К.О. Ткаченко присвячене дійсно важливій і актуальній темі – системному осмисленню філософських засад феномену адвокатської етики в соціокультурному контексті.

Актуальність цієї тематики обумовлюється поточною соціокультурною ситуацією та новітніми тенденціями розвитку інформаційного суспільства, в якому різноманітні за формою та змістом комунікативні процеси відіграють важливу роль. Та серед ключових мотивів даної дисертації – звернення до аналізу етичних цінностей адвокатури, ціннісно-нормативного забезпечення професійної діяльності адвокатів, здійснюване у візіях філософії права й, головним чином, соціальної філософії.

Представлена до захисту дисертаційна робота К.О. Ткаченко є цікавою та змістовною. По-перше, дисертантка задалася метою з'ясувати співвідношення права і моралі як чинників нормативної регуляції суспільного життя та виявити ціннісно-нормативний потенціал деонтології в діяльності адвоката, проаналізувати феномен громадянського суспільства як простору актуалізації права у філософії Нового часу. По-друге, в науковій роботі, на основі значної кількості наукових публікацій в галузі досліджень адвокатської етики, було окреслено регулятивний потенціал феномену адвокатської етики у Великобританії та ФРН, висвітлено ціннісний регулятив адвокатської діяльності в Україні від XIV століття до нашого часу. По-третє, розкрито зміст принципу гуманізму та концепції прав людини у ціннісному

просторі адвокатської етики та досліджено ціннісні аспекти справедливості в адвокатській діяльності.

Вагомість дослідження підкреслюється ще й тим, що дисертацію виконано у відповідності з планом наукових досліджень кафедри філософії гуманітарних наук філософського факультету в межах комплексної програми наукових досліджень Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Модернізація суспільного розвитку України в умовах світових процесів глобалізації» й науково-дослідної роботи філософського факультету НДР №16БФ041-01 «Модернізація філософської та політологічної освіти і науки України на основі міжнародних освітньо-наукових стандартів».

Належний рівень наукової обґрунтованості та достовірності результатів дослідження забезпечено використанням загальнонаукових та філософських методів пізнання, з-поміж яких були задіяні прийоми аналізу і синтезу, системний підхід, діалектичний, аксіологічний, історико-філософський методи. В цілому ж методологічна база дослідження побудована на міждисциплінарному інтегруванні філософсько-правового, етичного (теорії моралі), етико-прикладного (адвокатської етики) підходів. Дисертаційне дослідження виконане в межах соціальної філософії.

Позитивне враження справляє джерельна база дисертаційної роботи. Серед наукових праць, включених до списку використаної літератури, бачимо значну кількість зарубіжних робіт, що додатково свідчить про широке опрацювання проблеми та високий рівень наукової підготовки авторки, її наукову зрілість та компетентність.

Оцінюючи найважливіші здобутки дисертаційного дослідження, необхідно вказати на наступні результати, що мають вагоме значення у контексті обраної наукової проблематики, й характеризуються певною новизною.

Авторкою обґрунтовано, що саме у європейській філософії Нового часу було створено аксіологічні підвалини, етико-філософське підґрунтя для розробки адвокатської етики як ціннісно-імперативного регулятиву

діяльності адвокатів. Зокрема, на особливу увагу заслуговують положення, спрямовані на доведення того, що гуманізм є метапринципом адвокатської етики й створює ціннісно-імперативне напруження адвокатської діяльності. Також простежено, як філософський принцип гуманізму був втілений у ключових програмних політичних документах Нового часу.

Основні наукові положення сформульовані авторкою самостійно й відображають особистий внесок дисертантки в розвиток філософської науки та її галузей – соціальної філософії та філософії права. Вважаємо, що дисертація К.О. Ткаченко за багатьма параметрами є першим у просторі української соціальної філософії науковим дослідженням, в якому здійснено аналіз адвокатської етики як ціннісно-нормативного регулятиву професійної діяльності адвокатів. Більш детальне ознайомлення із текстом дисертації К.О. Ткаченко дає підстави стверджувати, що підхід авторки до проблеми системного осмислення соціально-філософських вимірів феномену адвокатської етики відзначається широтою та ґрунтовністю дослідження. Структура дисертації логічна і вдало відображає авторський підхід.

Оцінюючи зміст та завершеність дисертаційної роботи, слід зазначити, що кожен з її розділів містить предметний аналіз проблематики, заявленої у відповідній частині дослідження. Кожний з трьох розділів резюмується лаконічними, однак достатньо інформативними висновками.

В першому розділі «Соціально-філософський контекст адвокатської етики» досліджено спеціальні обставини актуалізації адвокатської діяльності у громадянському суспільстві як формі суспільної організації індивідів у Новий час. Також дисертанткою з'ясовуються філософські засади правового забезпечення суспільного буття індивідів у зазначений історичний період на теренах західної культури, де мова йде про філософію права як галузь філософського знання та можливості визначення в її предметі ціннісного потенціалу (с. 22). Авторка досліджує філософське осмислення ідеї права, засновуючись на працях Г. Гроція і С. Пуфендорфа, які вказували на

особливості його буття в нових історичних умовах (с. 23-24). Акцентується увага на ролі І. Канта і Г. Гегеля у розбудові філософії права (с. 26-30).

Розглянута дисертанткою проблема спільності витоків моралі і права в культурно-історичному процесі є підставою для апеляції теорій природного права до ціннісно-нормативних факторів суспільного життя, в обґрунтуванні легітимності права і його моральності в контексті забезпечення дієвості права (с. 64). Досліджено первинне значення терміну «деонтологія», як його запровадив у науковий обіг Є. Бентам.

Другий розділ дисертації «Ціннісні виміри адвокатської етики» стосується визначення аксіологічного ґрунту адвокатської діяльності в західній культурі й окреслення регулятивної сили деонтології в адвокатській діяльності. Тут дисертантка детально розглядає ціннісні виміри адвокатської етики та з'ясовує системи ціннісних координат, в яких відбувається професійна діяльність адвоката. Досліджуються питання, які ціннісні змісти задає українське законодавство, регулюючи адвокатську діяльність, а також що визначає етичний кодекс у професійній діяльності адвоката, і що робити із ціннісним простором, який залишається між цими регулятивами (с. 66).

Серед іншого, дисертантка зазначає, що введення в дію деонтологічних регулятивів відповідає принципів гуманізму. Вона аналізує суть гуманізму як загальнофілософського принципу та розглядає аспекти його актуалізації у концепції прав людини у світлі адвокатської етики. При цьому досліджується той шар смислів, який актуалізується при врахуванні гуманізму як засадничого регулятиву професійної діяльності адвоката (с. 80-81).

У результаті компаративного аналізу дисертанткою простежено формування цінності справедливості в інтелектуальному просторі західної культури, висвітлено зміст т.зв. розподільної і зрівнювальної справедливості та виявлено приростання соціально значимими змістами розподільної справедливості у філософії Нового часу аж до сучасності, яка перебуває під нормативним впливом, заданим «Теорією справедливості» Дж. Ролза (с. 107).

У третьому розділі дисертаційної роботи «Ціннісні регулятиви адвокатської етики в соціокультурному контексті» досліджується специфіка розуміння поняття «соціокультурне» у його впливі на досліджуваний феномен, та розглядаються особливості ціннісних регулятивів адвокатської етики в соціокультурних контекстах, пануючих у Великобританії, Німеччині та України (с. 114-157).

Вивчення досвіду успішних європейських країн завжди важливе. Та не менш важливим в даній дисертації стало усвідомлення етичних основ адвокатської діяльності в Україні, з огляду на євроінтеграційні процеси в нашій державі. Було розглянуто основні віхи у розбудові етичних важелів професії адвоката під кутом зору щодо формування громадянських свобод і розуміння ідеї правової держави (с. 150).

Ще одним важливим здобутком дисертантки стали представлені в роботі рекомендації щодо імплементації європейського досвіду адвокатської діяльності в українському контексті. Особлива увага приділяється етичним нормам спілкування із клієнтом та поведженню адвокатів у сучасному медійному середовищі (с. 158).

Позитивно оцінюючи здобутки дисертантки, вважаємо за необхідне сказати про декілька дискусійних положень, що привернули увагу в процесі знайомства із дисертаційною роботою:

1. У параграфі 1.1, що присвячений аналізу ціннісного потенціалу права у філософії континентальної Європи, авторка зазначає (на с. 32-33), що в європейській філософсько-правовій думці Нового часу намітилися два підходи до розуміння природи права й вибудовувалися дві традиції філософування, предметом якого було право. Історично першою стала традиція, визначена теоріями природного права, відповідно до яких людина від природи наділена невідчужуваними правами, і ці права їй дані самим фактом приналежності до людського роду. Юснатуралістичній традиції опонує традиція правового позитивізму. Теорії, що розвивалися в руслі позитивного права, як зазначає дисертантка, не визнають зв'язку між правом

і мораллю (адже право розглядається як система юридичних норм, що діють у певний час в конкретному просторі безвідносно до ціннісної системи координат, визначених у суспільстві). Було б цікаво побачити продовження цієї думки – зокрема, у конкретизації того, що ж обумовило зазначене протистояння цих традицій в той період часу, і в наступні.

2. У другому розділі дисертації, що містить дослідження ціннісних вимірів адвокатської етики (зокрема, деонтологічних питань, принципів гуманізму та справедливості у просторі адвокатської етики), авторка на с. 66 присвячує певну увагу питанням методології дослідження, а саме – згадує про категоріальний апарат класичної і сучасної західноєвропейської філософії, та його значення для розкриття і з'ясування філософського змісту адвокатської етики в соціокультурному контексті.

Продуктивність такого підходу не викликає сумнівів, проте накладає й певні методологічні, гносеологічні обмеження. Можливо, смисловий горизонт пізнання проблем ціннісного виміру адвокатської етики міг би стати навіть ширшим, якщо до цієї ґрунтовної аналітики долучити ще й історіографію вітчизняної традиції досліджень адвокатської етики, наприклад, у порівнянні з іншими традиціями (як західними, так і східними). Це дало б змогу розширити ареал впливу української соціальної філософії у майбутніх дослідженнях феномену адвокатської етики.

3. На с. 78 дисертації згадується така важлива правова категорія, як «юридична відповідальність». Водночас дисертанткою звертається увага, що для *філософії* «моральна відповідальність» (із її аксіологічними, етичними та іншими вимірами) – категорія не менш важлива, аніж «юридична відповідальність» – для *юриспруденції*. Далі наводяться дефініції окремих дослідників, що ж пропонується розуміти під «моральною відповідальністю». Хотілося б висловити побажання, щоб авторка дещо артикулювала своє власне розуміння, в чому ж вона вбачає кореляцію між *моральною* відповідальністю та *юридичною* відповідальністю.

Втім, зазначені вище зауваження та побажання мають рекомендаційний характер і не ставлять під сумнів науковий рівень дисертаційної роботи. Кваліфікаційна наукова праця Ткаченко К.О. «Філософські засади адвокатської етики в соціокультурному контексті» являє собою оригінальне завершене дослідження, що поглиблює існуючі знання в обраній галузі.

Важливим результатом дисертаційної роботи є формулювання та обґрунтування низки концептуальних положень, що відрізняються певним ступенем наукової новизни, мають важливе теоретичне і практичне значення. Актуальність, новизна, рівень обґрунтованості наукових положень дисертації, повнота викладу матеріалу в самій роботі та в опублікованих працях дисертантки повністю відповідають вимогам до кандидатських дисертацій. Автореферат дисертації у достатній мірі віддзеркалює її основний зміст та висновки.

Все зазначене вище дозволяє зробити висновок, що дисертаційне дослідження «Філософські засади адвокатської етики в соціокультурному контексті» відповідає чинним вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 та Наказу МОН України від 12.01.2017 р. № 40 (в чинній редакції від 12.07.2019 р.) «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а сама дисертантка, Ткаченко Катерина Олександрівна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії».

Офіційний опонент,

доктор філософських наук,

доцент кафедри кримінального і

адміністративного права Одеського

національного морського університету

О.В. Стовпець

Вчений секретар ОНМУ

Т.О. Коробко